

ROBERT STĘPIEŃ

UNIwersytet MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ
LUBLIN

SPORY O GRANICE POSIADŁOŚCI ZIEMSKICH BENEDYKTYNÓW Z SIECIECHOWA

Opactwo benedyktynów w Sieciechowie należało do najstarszych instytucji klasztornych na ziemiach polskich¹. Dotychczasowe badania dotyczące klasztoru koncentrowały się wokół zagadnień związanych z jego fundacją, uposażeniem materialnym, okresem kasaty i architekturą kościoła pobenedyktyńskiego². Jedyłą mo-

¹ Historycy nie są zgodni w kwestii czasu założenia oraz osoby fundatora klasztoru. Niektórzy badacze wyrażają przekonanie, że fundacja nastąpiła u schyłku XI lub w początkach XII stulecia i dokonał jej Sieciech Stary, palatyn Władysława Hermana. Zob. J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku (cz. II. Wróżda i zgoda)*, [w:] *Spółceństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S.K. Kuczyński, t. III, Warszawa 1985, s. 14; J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 45-46; J. Dobosz, *Monarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 257-260. Akt założenia klasztoru przypisuje się także cześnikowi Bolesława Krzywoustego Sieciechowi Młodszemu, potomkowi (synowi lub wnukowi) Sieciecha Starego, przesuwając fundację na I poł. XII w. Zob. E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa benedyktynów w Sieciechowie (XIII-XVI w.)*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, t. VII, z. 2, s. 40; tenże, *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. IV, s. 66. M. Derwich zajmuje stanowisko, że fundacji dokonali około 1150 r. wspólnie Sieciech Młodszy, Jaksa z Miechowa i książę Henryk Sandomierski, którzy występują w zapisie najstarszego dokumentu benedyktynów sieciechowskich. Zob. M. Derwich, *Benedyktyński klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Wrocław 1992, s. 270; tenże, *Fundacja lubińska na tle rozwoju monastycyzmu benedyktyńskiego w Polsce (XI-XII wieku)*, [w:] *Opactwo benedyktynów w Lubiniu: pierwsze wieki istnienia*, red. Z. Kurnatowska, Poznań 1996, s. 19; tenże, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 194-195. W okolicach Sieciechowa powinny zostać ponownie przeprowadzone badania archeologiczne (poprzednie wykonano w latach 60.), które mogłyby rzucić światło na zagadnienie początków klasztoru.

² F. Borowski, *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, Lublin 1959, praca doktorska niepublikowana, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologiczny, s. 196-220; E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa...*, s. 23-120; tenże, *Najstarszy dokument...*, s. 57-72; M. Brykowska, *W sprawie architektury zespołu pobenedyktyńskiego w Opactwie-Sieciechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1970, t. XV, z. 2, s. 203-211; D. Miszczyk, *Późnobarokowy kościół pobenedyktyński w Sieciechowie-Opactwie*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1975, t. IX, s. 367-383; K. Kurzyp, *Stężyca nad Wisłą*, Stężyca 1989;

nografią ukazującą panoramę dziejów opactwa pozostaje wydana drukiem w 1872 r. praca ks. Józefa Gackiego, który korzystał z istniejącego wówczas archiwum klasztorne³. Akta opactwa badał także ks. Jan Wiśniewski, publikując sumariusz dokumentów klasztornych z 1770 roku⁴. Archiwalia sieciechowskie zostały rozproszone w wyniku kasaty klasztoru w 1819 r. oraz w większości uległy zniszczeniu podczas II wojny światowej. W zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie przechowywanych jest obecnie 46 pergaminowych dokumentów klasztoru z lat 1344-1723⁵. W aktach Prokuraturii Generalnej Królestwa Polskiego zachował się materiał źródłowy dotyczący spraw majątkowych opactwa, związanych z rozgraniczaniem posiadłości w wiekach XVI-XIX⁶. Część akt klasztornych posiada w swoich zbiorach Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu⁷. Na podstawie pracy ks. Józefa Gackiego, zapisów sumariusza dokumentów oraz zachowanej spuścizny archiwalnej uzyskać możemy informacje na temat obiektów wyznaczających granice posiadłości należących do klasztoru sieciechowskiego oraz w kwestii sporów granicznych, które zakonnicy prowadzili z właścicielami ościennych dóbr ziemskich. Czurę chronologiczną artykułu określają archiwalia poklasztorne związane ze sprawami granicznymi opactwa. Najstarsza wzmianka o wytyczeniu granicy między wsią klasztorną Rajcem Duchownym a Wołą Gołębiowską pochodzi z 1305 r.⁸, a pierwsze dokumenty klasztorne odnoszące się do zagadnienia sporów granicznych zachowały się z II poł. XIV w. Dane źródłowe dowodzą, że procesy o granice własno-

---

W. Zdon, *Świątynia jako miejsce na granicy przemijania i wiecznej szczęśliwości, czyli o znaczeniu campanulli w architekturze kościoła opackiego w Sieciechowie*, [w:] *Obraz i przyroda*, red. M. Mazurczak, J. Patyra, M. Żak, Lublin 2005, s. 549-559; tenże, *Dydaktyka zbawienia na sklepieniach pobenedyktynskiego kościoła w opactwie sieciechowskim*, „Arteria – Rocznik Katedry Sztuki Wydziału Nauczycielskiego Politechniki Radomskiej” 2008, nr 6, s. 33-38; A. Szymanek, *Pożyczka benedyktynów z Sieciechowa dla Żydów ze Zwolenia i Janowca, 1685 r.*, „Notatnik Janowiecki” 2009, nr 16, s. 355-363.

³ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872.

⁴ *Monumenta dioecesis Sandomiriensis. Series III*, [w:] *Dekanat kozienicki*, wyd. J. Wiśniewski, Radom 1913, s. 81-170 (dalej: MDS III).

⁵ Zachowały się 4 dokumenty z XIV w., 8 z XV w., 25 z XVI w., 6 z XVII w., 3 z XVIII w. Materiał źródłowy w głównej mierze dotyczy gospodarki klasztoru (transakcje kupna i sprzedaży, sprawy sporne o dobra i poddanych, sprawy dziesięcinne, przywileje na sołectwa, nadania gruntów na rzecz poddanych) oraz organizacji życia wewnątrzklasztornego (sprawy rozdziału dóbr na opackie i konwentualne, spory zakonników z opatami komendatoryjnymi). Część pergaminów zawiera informacje o procesach granicznych z udziałem zakonników sieciechowskich.

⁶ AGAD, Prokuratoria Generalna Królestwa Polskiego, sygn. 14. Akta liczą ok. 1000 stron i dotyczą sporów granicznych, jakie benedyktyni prowadzili z dziedzicami Kozienic, Policzny, Skaryszewa i Odechowa. W aneksach Prokuraturii Generalnej odnajdziemy informacje o zniszczonych aktach klasztoru. Zob. J. Karwasińska, *Aneksy Prokuraturii Generalnej*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 2, *Archiwa poroźbiorowe i najnowsze*, red. K. Konarski, Warszawa 1956, s. 56, 58, 67.

⁷ W zbiorach biblioteki przechowane są m.in. sumariusze dokumentów klasztornych z 1702 r., 1746 r. i 1770 r., plany zabudowań i posiadłości opactwa z 1795 r., dokumenty dotyczące spraw majątkowych opactwa z lat 1438-1743, korespondencja przełożonych klasztoru z XVIII w.

⁸ MDS III, s. 106 (1305 r.). Rozgraniczenie tych miejscowości zostało ponowione w 1408 r. Zob. *Lustracja województwa sandomierskiego 1564-1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław 1963, s. 171.

ści ziemskiej benedyktyni z Sieciechowa prowadzili do czasu supresji w XIX w. Najwięcej sporów delimitacyjnych toczyło się w XV-XVII w., dlatego okres ten zasadniczo wyznacza ramy czasowe niniejszego tekstu.

Problematyka ustalania granic nieruchomości towarzyszy człowiekowi od wieków i mimo upływu czasu pozostaje ciągle aktualna⁹. Analiza najdawniejszych opisów granic jest interesująca z punktu widzenia badań nad początkowym rozwojem zjawiska przestrzeni granicznej¹⁰. Proces kształtowania się pojęcia granicy determinował w ciągu wieków rozwój linii granicznej i systemów jej oznakowania przez ich precyzowanie w terenie¹¹. W momencie fundacji opactwa posiadłości benedyktynów sieciechowskich nie było zapewne ściśle ustalonych granic własnościowych, skoro liczne wsie klasztorne nie miały ich jeszcze w XV w. Brak granic nie był zjawiskiem wyjątkowym w stosunkach agrarnych w Małopolsce w XII w. i dopiero w miarę rozwoju sieci osadniczej pojawiła się potrzeba wyraźnego rozgraniczenia dóbr ziemskich¹². XIV-wieczny materiał źródłowy wykazuje, że świadomość istnienia granicy miejscowa ludność przekazywała z pokolenia na pokolenie, a najstarsi mieszkańcy byli ważnym świadectwem przebiegu granicy w terenie. Przed rozpoczęciem czynności na gruncie przywoływano właścicieli i sąsiadów okolicznych majątków ziemskich (*evocata vicinia*) dla wskazania i potwierdzenia nowych granic posiadłości¹³. W czasie sporu o granice między wsią klasztorną Szawłowicami a Bochoćnicą w 1368 r. świadkowie przysięgali w ten sposób: *Tak nam niech Bóg pomaga i krzyż jego, jako od dziadów i ojców naszych wiemy, iż granice tak idą. I zostały granice oznaczone i przez tę osadę potwierdzone (per eandem viciniam probata)*. W trakcie wyznaczania granicy między klasztorным Nasilowem i królewskim Wojszynem wybrani mieszkańcy tych osad (*ex illa vicinia eligatos*) wskazali granice i zapewnili przysięgą o ich terytorialnym przebiegu¹⁴. W 1395 r. dziekan kielecki Dzierśław wydał wyrok w sporze między biskupem krakowskim a konwentem opactwa sieciechowskiego o dziesięcinę snopową ze wsi Gołędzin, w którym zaświadczył po wysłuchaniu pięciu kmieci z sąsiednich wsi, że dziesięciny zawsze należały do klasztoru¹⁵. Tradycja uczestniczenia świadków

⁹ D. Felcenloben, *Granice nieruchomości i sposoby ich ustalania*, Warszawa 2011, s. 19.

¹⁰ R. Kiersnowski, *Znaki graniczne w Polsce średniowiecznej*, „Archeologia Polski” 1960, t. V, s. 257-289; J. Szymański, *W sprawie badań nad średniowiecznymi granicami w Karpatach polskich*, „Acta Archaeologica Carpathica” 1965, t. VII, s. 35-68; T. Dunin-Wąsowicz, *Lapides terminales na Śląsku w XIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1970, t. XVIII, nr 1, s. 3-25; P. Tyszka, *Postrzeżenie granicy w średniowieczu*, „Kultura i Społeczeństwo” 1995, t. XXXIX, nr 1, s. 105-117; tenże, *O metodzie badań nad średniowiecznymi granicami lokalnymi*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1995, t. XLIII, nr 4, s. 423-431; R. Jop, *Niematerialne wartości krajobrazu kulturowego w badaniach historycznych. Przykład granic i przestrzeni*, [w:] *Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, nr 15, Sosnowiec 2011, s. 91-102; P. Maliniak, *Aspekty funkcji granic w regionie karpackim – wyznaczanie granic w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, [w:] tamże, s. 116-124.

¹¹ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2005, s. 219.

¹² F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001, s. 114.

¹³ S. Łaguna, *O prawie granicznym polskim*, Warszawa 1875, s. 11; J.S. Matuszewski, *Vicinia id est... Poszukiwanie alternatywnej koncepcji staropolskiego opola*, Łódź 1991, s. 23-54.

¹⁴ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 61; MDS III, s. 116 (1368 r., 1372 r.).

¹⁵ AGAD, Zb. dok. perg., nr 2022.

w czynnościach wyznaczania granicy praktykowana była także w czasach nowożytnych¹⁶. Zbiorowa, wielopokoleniowa pamięć sąsiedzka miała przechowywać i utrzymywać obraz granicy, a w przyszłości poświadczać granicę w sytuacji jej zatarcia czy zakwestionowania legalności położenia¹⁷.

Zwyczaj oznaczania granic zajmowanych terenów widocznymi znakami znany był już w czasach starożytnych. Najstarsze średniowieczne wzmianki źródłowe dotyczące granic na ziemiach polskich pochodzą z X i XI w., ale dokładniejsze opisy tego rodzaju notowane są dopiero od II poł. XII stulecia, a ich liczba wzrasta znacznie w wiekach następnych¹⁸. Proces ustalania granic własnościowych osiągnął największe nasilenie w okresie późnego średniowiecza, a na interesującym nas obszarze północno-wschodniej Małopolski przeciągnął się na kolejne stulecia epoki nowożytnej¹⁹. Zachowane akta klasztorne zawierają informacje o sposobach oznaczania granic majątku ziemskiego głównie w XVI-XVII w. Najpospolitszą formą sygnum granicznego stosowanego w tym czasie w posiadłościach sieciechowskich były znaki sztucznie wytworzone przez człowieka. Należały do nich nacięcia na drzewach w kształcie ukośnego krzyża (ciosna, zaciosy)²⁰ oraz usypane z ziemi kopce (*scopuli*)²¹. Kopce o większych rozmiarach sypano w miejscach zejścia się kilku granic i w punktach narożnych (*scopuli angulares, aciales, capitales*), zaś przy linii granicznej umieszczano mniejsze kopce ościenne (*scopuli parietales*)²².

W opisach granic wymieniano także elementy środowiska naturalnego, obiekty o charakterze fizjograficznym i topograficznym, takie jak: kompleksy leśne, wody płynące i stojące czy duże kamienie. Rolę wyznacznika granicy dość często odgrywały: rzeki, rzeczki, jeziora i stawy. Rzeka Kobylanka stanowiła linię graniczną pól należących do wsi klasztornej Kobylany w 1580 r.²³, a rzeka Pacyna wyznaczała granice między klasztornym Rajcem a Wolą Gołębiowską i Kozłowem²⁴. Wieś klasztorną Garno i pobliski Chronów w XVII w. oddzielała rzeczka Garlica i wielki kamień, na którym miała być odcisnięta podkowa²⁵. Mające różnorodne kształty głazy i kamienie jako umowne symbole graniczne spełniały funkcję punktów orien-

¹⁶ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 107-110. Spór o granice między Kobylanami a Skaryszewem w 1780 r.; poz. 640-643. Rewizja granic między Janikowem a Kozienicami w 1643 r.

¹⁷ K. Modzelewski, *Czy opole istniało*, „Przegląd Historyczny” 2001, t. XCII, z. 2, s. 163.

¹⁸ R. Kiersnowski, *Znaki graniczne...*, s. 257.

¹⁹ A. Rutkowska-Płachcińska, *Osadnictwo, zaludnienie*, [w:] *Historia kultury materialnej Polski w zarysie – od XIII do XV wieku*, t. II, red. A. Rutkowska-Płachcińska, Wrocław 1978, s. 19.

²⁰ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 62-63; MDS III, s. 83 (1562 r.), 90 (1643 r.), 91 (1432 r.), 105 (1739 r.), 114 (1624 r.), 118 (1640 r.).

²¹ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 56, 60, 63-64; MDS III, s. 82 (1562 r.), 84 (1642 r., 1643 r.), 88 (1644 r.), 98 (1615 r., 1635 r.), 99 (1714 r.), 111 (1580 r., 1591 r.), 117 (1637 r.), 118 (1640 r.), 120 (1642 r.).

²² Tamże, s. 82 (1562 r.), 110 (1640 r.), 111-112 (1576 r., 1591 r.); R. Kiersnowski, *Znaki graniczne...*, s. 273-274, 281.

²³ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 27-33, 122. Spór o granice między Kobylanami a Odechowem w XV-XVI w.

²⁴ M. Derwich, *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięciny benedyktynskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000, s. 165.

²⁵ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 66-67 (1688 r.); MDS III, s. 104 (1631 r.).

tacyjnych w przestrzeni granicznej. W opisach podawano ich cechy charakterystyczne w celu precyzyjniejszego określenia (wielki kamień, wydrążony, leży w chrustach), nadawano znaki własnościowe (przykład podkowy?) oraz wyróżniano imionami własnymi (kamień opatów)²⁶. Jako pasma graniczne występowały lasy notowane w dokumentach zgodnie z ich nazwami, np. *Wielki Las* czy *Las Wykno*²⁷. Drzewem specjalnie sadzonym dla oznaczenia granicy zwłaszcza na terenach błotnistych i podmokłych była wierzba (*salix*)²⁸. Ponadto wśród elementów krajobrazu granicznego wzmiankowano: lisie nory (jamy), łąki (*pratun*), pastwiska (*pascua*), zarośla (*rubeta*)²⁹, bagna (*paludes*), mokradła i ługi³⁰. Pastwiska stanowiły niekiedy przedmiot oddzielnych układów i były użytkowane wspólnie, mimo sporów granicznych. W 1513 r. opat sieciechowski Bernardyn odgraniczył wieś klasztorną Ciszycę od Pawłowic, zabezpieczając wspólne pastwisko³¹. Na mapie sporządzonej przez królewskiego geometrę Macieja Deustscha w 1755 r. w związku ze sporem między Kozienicami a klasztornym Janikowem wśród precyzyjnie naniesionych granic oznaczono dwa miejsca zwane wilczymi dołami³². Zachowały się także opisy linii granicznej opartej na elementach sieci komunikacyjnej³³.

Znaki graniczne chronione były prawnie i ich naruszenie uznawano za przestępstwo. Granice posiadłości klasztoru sieciechowskiego były jednak celowo niszczone, co stanowiło przyczynę permanentnych sporów terytorialnych. W 1523 r. granica klasztornej Ciszycy z Pawłowicami musiała zostać odnowiona, ponieważ mieszkaniec tej miejscowości spalił sześć dębów granicznych oznaczonych krzyżami³⁴. W 1563 r. benedyktyni złożyli skargę przed królem Zygmuntem Augustem na starostę radomskiego i stężyckiego Jana Lutomierskiego o rozrzucenie kopców granicznych, zaś w 1571 r. z tego samego powodu manifestowali przeciwko Janowi Boguszowi³⁵.

²⁶ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 63, 67; tenże, *Benedyktynski klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze*, Warszawa 1873, s. 241; J. Wijaczka, *Inwentarz klucza janikowskiego z 1782 roku*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. XIII, s. 216.

²⁷ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 976. Wytyczenie granicy między Kobylanami a Bogusławicami w 1554 roku; MDS III, s. 107 (1631 r.), 114-115 (1624 r.).

²⁸ R. Kiersnowski, *Znaki graniczne...*, s. 275-276. W 1450 r. benedyktyni łysogórcy wykorzystali jako granicznik zacios umieszczony na wiązcie. Zob. J. Gacki, *Benedyktynski klasztor Świętego Krzyża...*, s. 241.

²⁹ MDS III, s. 84 (1642 r.), 98 (1534 r.), 108 (1646 r.).

³⁰ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 403. Sprawy janikowskie ze starostwem kozienickim; MDS III, s. 98 (1522 r.).

³¹ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 179. Podobnie postępowano w posiadłościach klasztoru łysogórskiego. Zob. tenże, *Benedyktynski klasztor na Świętym Krzyżu...*, s. 242. Kolektywnie użytkowane pastwisko znajdowało się także między Skaryszewem a Kobylanami w XV w. Zob. MDS III, s. 110 (1486 r.).

³² AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 507-2. Mapa mjr. Macieja Deustscha z 1755 r. Wilczym dołem nazywano pułapkę w miejscu, w którym zwykle pojawiały się wilki. Wykopany w ziemi dół wykładano gładkimi deskami, żeby złapany wilk nie mógł wydostać się z niego, zakrywano splecionymi krzewami, a nad nim umieszczano przynętę. Zob. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. IV, Warszawa 1972, s. 436.

³³ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 120-122, 158, 976; J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 63-64 (1525 r.)

³⁴ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 62.

³⁵ Tamże, s. 183-184.

W 1638 r. mieszkańcy Kozienic rozkopali kopce, wycięli lasy i zbudowali tamę na wodach rzeki Czarnej, która zasilala młyny janikowskie³⁶. Jednym z powodów licznych sporów delimitacyjnych były zmiany granic powodowane działalnością świata przyrody, związane z Wisłą, w której pobliżu znajdowały się posiadłości sieciechowskie. Skutkiem zmiany koryta rzeki była ewolucja środowiska naturalnego, która wpływała na zagospodarowanie okolicznych terenów³⁷. W wyniku przesunięcia głównego nurtu rzeki sam Sieciechów znalazł się w XIII w. na lewym brzegu wiślanej doliny³⁸. Wylewająca Wisła, zmieniając swoje łożysko, odsłaniała nowe żyzne grunty na jednym brzegu, zabierając równocześnie zagospodarowane tereny po drugiej stronie. Pojawiała się zatem konieczność rozstrzygnięcia sytuacji o przebiegu linii granicznej, gdy doszło do przesunięcia granicznego dotąd koryta rzeki. Z tego powodu dochodziło do procesów granicznych między właścicielami osad położonych po obu jej stronach. Klasztor sieciechowski toczył takie spory z właścicielami Brześć, Pawłowic, Tyrzyna (położonych po prawej stronie Wisły) i Wólki Tyrzyńskiej (lewy brzeg rzeki) w XVI i XVII stuleciu³⁹.

Wieloletnie procesy o granice prowadzili zakonnicy sieciechowscy z sąsiednim miastem Stężycą. Niszczenie kopców, bezprawne cięcia w lesie i inne szkody pograniczne były powodem stale odnawiających się sporów⁴⁰. W 1365 r. król Kazimierz Wielki rozstrzygnął spór między plebanem stężyckim Markiem a opatem sieciechowskim Świętosławem, nadając klasztorowi część należącej do Stężycy wsi Ciszycza z jej polami, łąkami, zaroślami i zaciągiem niewodu (sieć rybacka) w jeziorze zwanym *Tona*⁴¹. Nie mamy jednak pewności w kwestii autentyczności zachowa-

³⁶ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 326, 539. Sprawy janikowskie ze starostwem kozienickim.

³⁷ J. Plit, *Zmiany relacji „człowiek – środowisko” w okolicach Kozienic*, [w:] *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia fizyczna*, red. E. Jekatierynczuk-Rudeczyk, M. Stepaniuk, M. Mazur, Warszawa 2008, s. 208. Mapa wykonana przez J. Plit przedstawia odtworzony przebieg koryta Wisły w okolicach Sieciechowa w X i XV w.

³⁸ T. Wąsowicz, *Wczesnośredniowieczne przeprawy przez środkową Wisłę*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, t. V, nr 3, s. 448; też, *Topografia wczesnośredniowiecznego Sieciechowa*, „Przegląd Historyczny” 1959, t. L, z. 3, s. 571-573; K. Kurzyp, *Stężycza nad Wisłą...*, s. 5-6; *Stężycza nad Wisłą w dokumentach*, red. F. Pawłowski, Stężycza 1993, s. 16; E. Kowalczyk, *Powracający temat Sieciechów. Z problemów organizacji grodowej w Polsce wczesnośredniowiecznej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1994, t. XLII, nr 1, s. 76-77; K. Zajac, S. Siek, *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice-Sieciechów 2009, s. 10. Jan Długosz i Józef Gacki wspominają o częstych powodziach oraz wymieniają zniszczenia, których dokonała Wisła w posiadłościach klasztoru. Zob. J. Długosz, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, t. 3, [w:] tenże, *Opera omnia*, t. IX, wyd. A. Przeddziecki, Kraków 1864, s. 269, 271; J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 6-11.

³⁹ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 613-632; J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 57, 180 (1523 r., 1646 r.); MDS III, s. 90-91 (1643-1644 r.), 93-94 (1639-1647); E. Żak, *Monografia historyczna Janikowa*, „Ziemia Kozienicka” 2008, z. 18, s. 17-20; B. Jasek, *Szkice do historii powiśla kozienickiego*, „Ziemia Kozienicka” 2009, z. 21, s. 41, 55-58.

⁴⁰ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 64; MDS III, s. 82-90.

⁴¹ AGAD, Zb. dok. perg., nr 2021. Tonią nazywamy rejon połowów, głębiny wodną oraz jeden zaciąg niewodu rozciągniętego między dwiema łodziami. Zob. Z. Ciesielski, *Rybolowstwo na Jeziorze Włodawsko-Łęczyńskim*, „Lubelskie Prace i Materiały Etnograficzne” 1961, t. XVIII, z. 1, s. 122.

nego dokumentu. W 1521 r. papież Leon X polecił opatom klasztorów łysogórskiego i wąchockiego rozpatrzyć zatarg między klaszturem sieciechowskim a Janem, rektorem kościoła parafialnego w Steżycy, o folwark we wsi Ciszyca⁴². W 1556 r. sąd komisarski odgraniczył miasto Sieciechów, Zalesie, Świecicę i Kępice, należące do opactwa sieciechowskiego, od dóbr królewskich Steżycy, Łęgu i Zajezierza⁴³. W 1562 r. król Zygmunt August na prośbę opata Szczęsnego Ragowskiego zatwierdził akt komisarzy królewskich⁴⁴. W tym samym roku benedyktyni złożyli skargę w grodzie lubelskim przeciwko poddanym starosty Jana Lutomińskiego o zniszczenie pięćdziesięciu kopców granicznych, domów we wsi Kępice oraz w związku z napadami na wieś Janików⁴⁵. Zakończenie sporów z Janem Lutomińskim nastąpiło w 1567 r. Klasztor sieciechowski prowadził spory graniczne także z kolejnymi starostami steżyckimi w XVII w.: Abrahamem Gołuchowskim i Władysławem Łukowskim⁴⁶.

W latach 1568-1594 klasztor procesował się o granice z Janem Boguszem, podkomorzym lubelskim, kasztelanem czchowskim i zawichojskim, dziedzicem Boguszówki (Wola Kowalska) i Markowej Woli⁴⁷. W XVII w. klasztorne Opatkowice rozgraniczono od wsi Kowala oraz Bronowic należących do rodziny Firlejów herbu Lewart⁴⁸. Wieś Kobylany otrzymali benedyktyni sieciechowscy w ramach fundacyjnego uposażenia⁴⁹. Granice miejscowości przez stulecia były przyczyną sporów z pobliskimi Bogusławicami, Chomentowem, Odechowem i Skaryszewem⁵⁰. W 1429 r. konwent klasztoru z Sieciechowa podpisał układ o przebiegu granic i wycinaniu drzewa przez mieszkańców Kobylan w lasach Skaryszewa, który był własnością klasztoru bozogrobców z Miechowa, a ponowił go w latach 1449 i 1486⁵¹. W 1554 r. sąd podkomorski rozgraniczył dobra ziemskie należące do mieszkańców Kobylan i Bogusławic⁵². Najczęstsze spory o granice Kobylan miewał klasztor z dziedzicami Odechowa, głównie w XVI wieku⁵³. W 1373 r. sąd ziemi sandomierskiej zaświad-

⁴² AGAD, Zb. dok. perg., nr 2026.

⁴³ Tamże, nr 6336. Dokument zawiera informacje o pozwie komisarskim z 1555 r., wzywającym starostę Jana Lutomińskiego do stawienia się na gruncie spornym, oraz o mandacie Zygmunta Augusta, nakazującym staroście pojawienie się na wezwanie sądu.

⁴⁴ BN, sygn. akc. 11205 (1562). W zbiorach rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie znajduje się łącznie pięć dokumentów pergaminowych pochodzących z archiwum klasztoru sieciechowskiego: akc. 11224 (1435 r.), akc. 11225 (1443 r.), akc. 11228 (1496 r.), akc. 11234 (1363 r.).

⁴⁵ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 56, 65, 183-184; MDS III, s. 82-83 (1562 r.).

⁴⁶ Tamże, s. 83-88 (1635-1662); *Urzednicy wojewodztwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 143.

⁴⁷ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 184-187; MDS III, s. 112-114; A. Bogusz, *Mikołaja Bogusza spadkobiercy*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1909, R. 2, nr 4, s. 51-57.

⁴⁸ MDS III, s. 114-116.

⁴⁹ E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa...*, s. 41; tenże, *Najstarszy dokument...*, s. 66.

⁵⁰ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 1-205.

⁵¹ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 175-177; MDS III, s. 110. W 1620 r. proboszcz miechowski w liście do opata sieciechowskiego oświadczył, że nie chce podtrzymywać ugody o wolnym wyрубie drzewa w lasach skaryszewskich. Zob. tamże, s. 112.

⁵² AGAD, Zb. dok. perg., nr 5673.

⁵³ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 1-205; Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie...*, s. 185-186; MDS III, s. 111 (1578-1591).

czył, że Świątosław opat sieciechowski, pozwany przez kapitułę sandomierską z powodu sporu o granice między Odechowem i Kobylanami, udowodnił dokumentem podkomorzego prawomocność tych granic⁵⁴. Zakonnicy z Sieciechowa powoływali się na dokumenty gromadzone w klasztorным archiwum w celu obrony granic swoich posiadłości, co świadczy o tzw. pragmatycznej piśmienności w zabezpieczaniu praw własnościowych do majątku opactwa⁵⁵. Klasztor posiadał także kopiarusze i sumariusze, w których znajdowały się kopie i rejestry akt potwierdzających wyroki sądowe w procesach granicznych⁵⁶.

W XV w. klasztor odgraniczył swoje posiadłości od Czarnolasu, Garbatki, Gródka, Policzny i Sławczyzna, będących w posiadaniu możnego rodu Ślizów herbu Abdank⁵⁷. Pod koniec tego stulecia Policzną i Czarnolas otrzymał Jan Kochanowski (dziad poety) jako posag żony Barbary SzlizoŃny, a w 1519 r. podzielił majątek pomiędzy swoich synów⁵⁸. W XVI i XVII w. benedyktyni wyznaczali granice między klasztornymi wsiami Garbatką (w latach 1527-1533 przeszła na własność opactwa) i Rembertowem a należącymi do rodu Kochanowskich Czarnolasem, Gródkiem, Policzną i Zawadą⁵⁹. W XVIII w. klasztor ustalał granice z nowymi dziedzicami Czarnolasu – Mężyńskimi⁶⁰. Wieloletnie spory o granice Janikowa prowadził klasztor sieciechowski z królewskimi Kozienicami, gdzie w 1467 r. urodził się Zygmunt Stary⁶¹. Roszczenia graniczne dotyczyły także klasztornego Garna i oko-

⁵⁴ AGAD, Zb. dok. perg., nr 7099.

⁵⁵ E. Potkowski, *Pragmatyczna piśmienność w średniowiecznym Tyńcu*, [w:] *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu*, red. K. Żurowska, Kraków 1995, s. 82-86.

⁵⁶ Index omnium iurium, privilegiorum, donationum debitorum censuum granitierum et variorum documentorum tam bonis conventualibus quam abbatialibus servientium, A. Domini MDCCXLVI die V Mensis Julii perscriptus, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Akta zgromadzenia OO. Benedyktynów w Sieciechowie. Registr praw, przywilejów, donacji klasztoru sieciechowskiego 1692-1814, sygn. R 1930, k. 110, 112; Index omnium iurium, privilegiorum, donationum debitorum censuum granitierum et variorum documentorum tam bonis conventualibus quam abbatialibus servientium. Per me Rum Patrem Antonium Biegliński Ord. SSmi Patris Benedicti Conventus Sieciechoviensis Professum ptunc causarum procuratorem ordinarium Anno Domini Millesimo Septingentesimo secundo die vero ultima Aprilis cofectum Ad majorem Dei Omnipotentis Gloriam Beatae V. Mariae SSmiq. Benedicti et omnium Sanctorum honorem. Ad usum faciliorem eorum omnium quae in Archivo continentur Rgis Pribus dedicatum, tamże, k. 135, 140-141.

⁵⁷ J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 89, 176-177 (1449 r., 1490 r.).

⁵⁸ G. Jawor, *Policzna w dobie Kochanowskich (schyłek XV – początek XVIII w.)*, [w:] *Policzna: przeszłość i dzień dzisiejszy radomskiej wsi*, red. K. Myśliński, Radom 1993, s. 15-17.

⁵⁹ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 354-396; MDS III, s. 94-99; J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 179-180 (1509 r., 1524 r.); tenże, *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i jej fundacjach*, Warszawa 1869, s. 26, 28-30, 168; *Akta sądowe z wieku XVI użyte jako materiał do życiorysu Jana Kochanowskiego*, wyd. R. Plenkiewicz, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1904, t. X, s. 218, 225, 234, 252, 280. Wśród dokumentów przepisanych przez R. Plenkiewicza znajdują się zapozwy stawiennictwa na terminy sądowych rozpraw granicznych między klasztorom a rodziną Kochanowskich.

⁶⁰ MDS III, s. 99-102.

⁶¹ AGAD, Prokuratoria Generalna, sygn. 14, poz. 244-316, 324-601, 632-665, 735-739; E. Żak, *Monografia historyczna...*, s. 15-16, 20-24. Zachowały się dokumenty poświadczające nadanie przez klasztor sieciechowski gruntów i łąk między Kozienicami i Janikowem kmieciom Janowi Dębochowi i Stefanowi. Zob. AGAD, Zb. dok. perg., nr 3238, 6272, 6273.

licznych wsi Chronówka, Chronowa, Młodocina, Strzałkowa, Woli Kowalskiej (Woli Świętej Doroty) oraz klasztornego Sadkowa i pobliskiego Małęczyna⁶². W XVII w. toczyły się spory między Rajcem Poduchownym i Sadkowem a dziedzicami Rajca Szlacheckiego, Strzałkowa, Gołębiowa i Woli Gołębiowskiej, Myśliszowic oraz Dzierzkowa, który był własnością obywateli Radomia⁶³. Od XIV do XVII w. wsie klasztorne Nasiłów i Szawłowice (obecnie Sadłowice) były rozgraniczane od sąsiednich miejscowości: Bochotnicy, Góry Jaroszyńskiej (obecnie Góra Puławska), Jaroszyna, Wojszyna, Włostowic i Trzcianek⁶⁴.

Spory o granice prowadzili benedyktyni także w dobrach klasztornych położonych na Lubelszczyźnie. Cennego materiału w tej kwestii dostarcza *Lubelska Księga Podkomorska*, która zawiera protokoły i zapiski urzędowe podkomorzego ziemi lubelskiej (*succamerarius terrae Lublinensis*) z lat 1443-1496. W tym czasie klasztor rozgraniczył Brzozową Wolę, Łęczną, Szpicę, Wolę Łęczniańską od Bobrownik, Ciechanek i Ostrowa, należących do podkomorzego lubelskiego Jana Kuropatwy⁶⁵. W 1460 r. benedyktyni procesowali się o granice Łęcznej Mniskiej i Woli Łęczniańskiej ze Zbigniewem, dziedzicem części Łęcznej⁶⁶. W 1349 r. Kazimierz Wielki potwierdził rozgraniczenie Łęcznej i Szpicy, należących do klasztoru, od Milejowa i Łańcuchowa, które zostało ponowione w 1463 r. przez Kazimierza Jagiellończyka⁶⁷. W 1483 r. opat Jan Boturzyński odgraniczył wsie klasztorne od dóbr Stanisława Kuropatwy (syna Jana), a w latach 1462-1495 od posiadłości Cycowa, Janowic, Siedliszcz i Świerszczowa⁶⁸. Zachował się dokument z 1509 r. potwierdzający rozgraniczenie dóbr ziemskich Barbary Tęczyńskiej i klasztoru sieciechowskiego⁶⁹. Jeszcze w XVI w. benedyktyni rozgraniczali wsie klasztorne od chełmskiej Rudy, zwanej Wolą Rudną, Białki, Ciechanek, Łańcuchowa, Milejowa i Ostrowa⁷⁰.

Powyższy artykuł stanowić może wstęp do dalszych, bardziej szczegółowych badań nad dziejami opactwa benedyktynów w Sieciechowie, zwłaszcza w odniesieniu do spraw majątkowych klasztoru. Kwestia wyznaczenia granic posiadłości ziemskich i ich obrony przed roszczeniami sąsiadów była jedną z głównych trosk zakonników sieciechowskich. Przedstawione sposoby oznaczania granic za pomocą zna-

⁶² J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 181 (1538 r.), 191 (1629 r.); MDS III, s. 102-106.

⁶³ J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 192 (1646 r.); MDS III, s. 105-110.

⁶⁴ J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 174 (1368 r., 1372 r.), 179-180 (1504 r., 1531 r.), 191 (1620 r., 1637-1643); MDS III, s. 116-121.

⁶⁵ *Lubelska Księga Podkomorska piętnastego wieku*, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934, s. 37, 43, 47, 48, 51, 65, 75, 79-80, 88; M. Kołacz-Chmiel, *Gospodarka wiejska na pograniczu chełmsko-lubelskim XV i XVI wieku*, „Studia Łęczyńskie” 2010-2011, t. II-III, s. 15-16.

⁶⁶ Tamże, s. 91-93, 95-96; A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 47.

⁶⁷ J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 174, 176.

⁶⁸ Tamże, s. 177-178. Rozgraniczenie z 1483 r. ponowiono w 1491 r.; W. Czarnecki, *Kształtowanie podstaw terytorialnych Ziemi Chełmskiej w średniowieczu i jej obraz naturalny*, „Rocznik Chełmski” 2007, t. XI, s. 19.

⁶⁹ AGAD, Zb. dok. perg., nr 6765.

⁷⁰ J. Gacki, *Benedyktyni klasztor w Sieciechowie...*, s. 180 (1528 r., 1530 r.); W. Czarnecki, *Przemiany sieci osadniczej w Ziemi Chełmskiej od 1511 roku do końca XVI wieku*, „Rocznik Chełmski” 2000, t. VI, s. 28.

ków sztucznych i na podstawie elementów krajobrazu naturalnego powinny znaleźć odbicie w badaniach nad procesem rozwoju zjawiska granicy i systemów jej oznakowania w terenie. Zaprezentowane w zarysie przykłady sporów granicznych stanowiąc mogące obiektem badań nad problematyką graniczenia i dziejów procesu granicznego oraz przedmiot studiów z zakresu podziałów własności ziemskiej w dawnej Polsce.

Summary

Border disputes in land possession of the Benedictine in Sieciechów

The main aim of the article is to present border disputes in land possession of the Benedictine abbey in Sieciechów. This abbey was for ones of the oldest monastic foundations in Poland in the Middle Ages. The issue of marking borders land possession constituted one of main worries of monks from Sieciechów. They were marking borders with topographical elements, such as stones, forest complexes, rivers, lakes, bogs, ditches and roads. Frequently used for the marking borders small hills made by the monks. A monastery had the most serious border disputes with owners of neighboring villages and towns (Kozienice, Stężyca, Policzna). The presented examples of border disputes may be the object of research on border law, history of bordering and introduction to regional history of these areas.